

Міністерство охорони здоров'я України
Полтавський державний медичний університет
Кафедра урології з судовою медициною

СИЛАБУС

Основи сексології та сексопатології

Вибіркова дисципліна

рівень вищої освіти	другий (магістерський) рівень вищої освіти
галузь знань	22 «Охорона здоров'я»
спеціальність	228 «Педіатрія»
кваліфікація освітня	магістр педіатрії
кваліфікація професійна	лікар
освітньо-професійна програма	«Педіатрія»
форма навчання	денна
курс та семестр вивчення навчальної дисципліни	5 курс, 9-10 семестр

ДАНІ ПРО ВИКЛАДАЧІВ, ЯКІ ВИКЛАДАЮТЬ НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ

Прізвище, ім'я, по батькові викладача (викладачів), науковий ступінь, учене звання	1. Саричев Леонід Петрович, д.мед.н., професор. 2. Сухомлин Сергій Адольфович, к.мед.н., доцент. 3. Саричев Ярослав Володимирович, к.мед.н., доцент. 4. Супруненко Сергій Миколайович к.мед.н., доцент. 5. Панасенко Сергій Миколайович, асистент
Профайл викладача (викладачів)	https://www.umsa.edu.ua/fakultets/med-two/kafedry/urology/workers
Контактний телефон	1. 053225667
E-mail:	1. leonid.sarychev@gmail.com 2. urol@i.ua
Сторінка кафедри на сайті УМСА	https://www.umsa.edu.ua/fakultets/med-two/kafedry/urology

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Обсяг навчальної дисципліни

Кількість кредитів / годин – 3 кредити / 90 год., із них:

Практичні – 20 год.

Самостійна робота - 70 год.

Вид контролю: залік

Політика навчальної дисципліни

При організації освітнього процесу в УМСА викладачі і студенти діють відповідно до наступних нормативних документів (<https://www.umsa.edu.ua/n-process/departament-npr/normativni-dokumenty>):

«Положення про організацію освітнього процесу в Українській медичній стоматологічній академії»;

«Положення про академічну доброчесність здобувачів вищої освіти та співробітників Української медичної стоматологічної академії» (https://www.umsa.edu.ua/storage/sections_nv/docs_links/zr3FjyN6oKY7qqQax2EfYjhdlnZg7YvhqyD58WZj.pdf);

«Правила внутрішнього розпорядку для студентів Української медичної стоматологічної академії»;

«Положення про організацію та методику проведення оцінювання навчальної діяльності здобувачів вищої освіти в Українській медичній стоматологічній академії»;

«Положення про організацію самостійної роботи студентів в Українській медичній стоматологічній академії»;

«Положення про відпрацювання пропущених занять і незадовільних оцінок здобувачами вищої освіти Української медичної стоматологічної академії»;

«Положення про порядок формування індивідуальних освітніх траєкторій здобувачами освіти УМСА»;

«Положення про порядок перезарахування навчальних дисциплін та визначення академічної різниці»;

«Положення про апеляцію результатів підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти»;

«Положення про рейтинг здобувачів вищої освіти Української медичної стоматологічної академії»;

«Положення про матеріальне заохочування за успіхи у навчанні студентів Української медичної стоматологічної академії».

Політика навчальної дисципліни визначається системою вимог викладача до студента при вивченні дисципліни та ґрунтується на засадах академічної доброчесності.

Дотримання академічної доброчесності здобувачами освіти з дисципліни передбачає:

самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;

посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права;

надання достовірної інформації про результати власної навчальної або наукової діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман.

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до *відповідальності* згідно нормативних документів.

Здобувачі освіти, вивчаючи дисципліну М1.«Урологія», зобов'язані:

- виконувати графік навчального процесу і не допускати невиконання навчального плану та індивідуального навчального плану без поважних на те причин, приходити на заняття своєчасно, відповідно до розкладу занять;

- виконувати вимоги з охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії, протипожежної безпеки, передбачені відповідними правилами та інструкціями;

- дотримуватися вимог до зовнішнього вигляду (дрес-коду) осіб, затвердженого рішенням ректорату від 29.08.2014 року;

- підтримувати порядок в навчальних кімнатах, дбайливо та охайно відноситись до майна кафедри;

- не виносити без дозволу науково-педагогічних працівників речі та різне обладнання з навчальних кімнат та кафедр, а в разі умисного пошкодження – компенсувати їх вартість в порядку, визначеному чинним законодавством;
- дотримання морально-етичних принципів перебування на території клінічних баз. Здобувачам освіти, вивчаючи дисципліну М1. «Урологія», забороняється:
- протягом заняття виходити з аудиторії без дозволу викладача;
- користуватись під час занять мобільним телефоном і іншими засобами зв'язку та отримання інформації без дозволу викладача;
- займатись сторонньою діяльністю, відволікати інших студентів та заважати викладачу;
- вживати наркотичні засоби, психотропні речовини та їх аналоги, спиртні напої на кафедрі, палити на території кафедри і перебувати в приміщенні кафедри в стані алкогольного, наркотичного або іншого сп'яніння;
- вчиняти протиправні та аморальні дії, що можуть створити небезпечні умови для здоров'я та/або життя оточуючих, які принижують людську гідність, вживати ненормативну лексику.

Опис навчальної дисципліни (анотація)

Основи сексології та сексопатології - міждисциплінарна наука, що вивчає інтимне життя в усіх аспектах: психологічному, соціальному, педагогічному, етико-моральному, правовому, етнографічному, антропологічному, біологічному, гігієнічному, релігійному, медичному. Засвоєння теоретичного матеріалу студентами супроводжується набуттям відповідних інтегральних, загальних і фахових компетентностей.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є питання норми та патології сексуального здоров'я людини.

Пререквізити і постреквізити навчальної дисципліни (міждисциплінарні зв'язки)

Сексологія як навчальна дисципліна *базується на вивченні*: анатомії людини, цитології та ембріології; фізіології, патоморфології та патофізіології, фармакології, урології, акушерства та гінекології, дерматовенерології, психіатрії, медичної психології, ендокринології, неврології й інтегрується з цими дисциплінами.

Основи сексології та сексопатології як навчальна дисципліна *закладає основи вивчення* студентами: інфекційних хвороб, епідеміології, професійних хвороб, онкології, що передбачає інтеграцію викладання з цими дисциплінами та формування умінь застосувати знання з сексології в процесі подальшого навчання й у професійній діяльності.

Мета та завдання навчальної дисципліни:

метою вивчення навчальної дисципліни є формування у студентів цілісного уявлення про можливості, форми і методи сексології, розуміння її місця і ролі в комплексному лікуванні, реабілітації та профілактики.

основними завданнями вивчення дисципліни є навчання студентів вмінно встановлювати діагноз та визначати тактику лікування хворим з порушенням сексуального здоров'я.

Компетентності та результати навчання, формуванню яких сприяє дисципліна (інтегральна, загальні, спеціальні, матриця компетентностей)

Дисципліна забезпечує набуття студентами компетентностей:

- **інтегральні**: здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності в галузі охорони здоров'я або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог;

- **загальні**:

1. здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;

2. здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

3. знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;

4. навички використання інформаційних та комунікаційних технологій;

5. здатність до адаптації та дії в новій ситуації;

6. здатність приймати обґрунтовані рішення;

7. здатність працювати в команді.

- **спеціальні (фахові, предметні)**:

1. навички опитування пацієнта.

2. здатність до визначення необхідного переліку лабораторних та інструментальних досліджень та оцінки їх результатів.

3. здатність до встановлення попереднього та клінічного діагнозу захворювання.

4. здатність до визначення принципів та характеру лікування захворювань.

Результати навчання для дисципліни:

по завершенню вивчення навчальної дисципліни студенти повинні

знати: загальні принципи організації сексопатологічної служби в Україні;

вміти:

- демонструвати володіння принципами деонтології в роботі з сексологічними хворими;
- проводити первинне опитування та огляд пацієнтів зі скаргами на порушення сексуальної функції;
- виконувати основні клініко-діагностичні методики та вірно трактувати їх результати;
- класифікувати та аналізувати клінічні форми сексуальних розладів;
- проводити лікувальні заходи, доступні на до спеціалізованому етапі надання сексологічної допомоги;
- володіти основними принципами лікування та профілактики сексологічних захворювань;
- володіти основними методами лікування та профілактики копулятивних дисфункцій;
- демонструвати володіння знанням сучасних проблем сексології та сексопатології, перспективами розвитку і вдосконалення діагностики та лікування статевих розладів.

Тематичний план лекцій (за модулями) із зазначенням основних питань, що розглядаються на лекції

Лекції навчальним планом не передбачаються

Тематичний план семінарських занять за модулями і змістовими модулями із зазначенням основних питань, що розглядаються на семінарському занятті

Проведення семінарських занять не передбачено навчальним планом

Тематичний план практичних занять за модулями і змістовими модулями із зазначенням основних питань, що розглядаються на практичному занятті

№ п/п	Назва теми	Кількість годин
	Модуль 1. Основи сексології та сексопатології	20
	Змістовий модуль 1. Нормальна та судова сексологія, загальна сексопатологія. Спеціальна сексопатологія. Чоловіча неплідність. Планування сім'ї	20
1	Предмет медичної сексології в структурі міждисциплінарних знань. 1. Історія розвитку сексології та її сучасний стан. 2. Поняття “сексуальність”, “сексологія” та “сексопатологія”. Поширеність сексологічних захворювань. 3. Етика та деонтологія в роботі лікаря сексопатолога. 4. Підходи до організації сексологічної допомоги. Сучасний стан питання щодо отримання сексологічної освіти.	2
2	Анатомо-фізіологічні основи сексуальності. 1. Анатомія статевих органів в сексуальному аспекті. 2. Етапи формування сексуальності. 3. Статевий акт. Попередній та заключний етапи статевого акту. Фізіологія статевого акту. 4. Поняття про статі. Критерії статі. 5. Вікові прояви сексуальності. Геронтологічна сексопатологія.	2
3	Складові сімейно-сексуальної гармонії та дисгармонії. 1. Розвиток сексуальності людини. 2. Мотивування сексуальної поведінки у чоловіків та жінок. Поняття про сексуальну норму. 3. Психофізіологічні характеристики сексуальності. 4. Компоненти сексуальної гармонії. 5. Система критеріїв оцінки оптимальної норми сексуальності (анатомо-фізіологічної, соціальної, психологічної, соціально-психологічної).	2
4	Сексуально-еротична адаптація статей. 1. Гігієна та психогігієна статевого життя. Гігієна тіла та сексуально-еротичних контактів. 2. Особливості дієти в сексології. 3. Використання додаткових засобів еротичної стимуляції (секс-шоп).	2
5	Сексуальні девіації. Судова сексологія. 1. Формування девіантної мотивації сексуальної поведінки. Сексуальні девіації за засобом реалізації сексуальних дій та за об'єктом потягу. 2. Судово-медична експертиза з питань, пов'язаних із встановленням статі. Судова експертиза девіацій сексуальної поведінки. 3. Запобігання сексуальним злочинам.	2
6	Загальна сексопатологія. 1. Епідеміологія, фактори ризику, причини і умови виникнення порушень і девіацій сексуального здоров'я. 2. Прояви і перебіг сексопатологічних порушень. 3. Основні закономірності формування сексопатологічних симптомів і синдромів. 4. Розробка питань патогенезу і класифікації сексуальних розладів, загальних	2

	принципів їх лікування і профілактики.	
7	Основні прояви сексуальних розладів жінок. 1. Класифікація порушень сексуального здоров'я у жінок. 2. Порушення диференціації статі та статевого розвитку. 3. Первинні форми сексуальної дезадаптації та сексуальних розладів. 4. Сексуальні розлади у жінок, спричинені супутніми захворюваннями (вторинні порушення сексуального здоров'я). 5. Вплив лікувальних засобів на сексуальність жінки.	2
8	Основні прояви сексуальних розладів чоловіків. 1. Класифікація порушень сексуального здоров'я у чоловіків. 2. Порушення диференціації статі та статевого розвитку. 3. Первинні форми сексуальної дезадаптації та сексуальних розладів. 4. Сексуальні розлади у чоловіків, спричинені супутніми захворюваннями (вторинні порушення сексуального здоров'я). 5. Методи лікування та профілактики статевих розладів чоловіка. Нетрадиційні методи лікування.	2
9	Чоловіча неплідність. Планування сім'ї. 1. Визначення неплідності. Етіологічні та патогенетичні фактори чоловічої неплідності. 2. Клінічні та лабораторні методи оцінки фертильності чоловіка. Спермограма (норми ВООЗ). 3. Особливості підбору методів лікування та профілактики чоловічої неплідності. 4. Планування сім'ї, проблема небажаної вагітності. 5. Методи жіночої та чоловічої контрацепції. Вибір засобів контрацепції з урахуванням сексуального комфорту. 6. Профілактика ЗПСШ та СНІДу.	2
10	Підсумковий контроль	2
	Разом	20

Самостійна робота (за модулями і змістовими модулями)

Теми, що не входять до плану аудиторних занять, відсутні

Індивідуальні завдання. Порушення сексуального здоров'я при хронічному простатиті. Сексуальна дисгармонія подружніх пар при психічних захворюваннях у чоловіка (за матеріалами клініки).

Перелік питань, який повинен засвоїти студент при вивченні навчальної дисципліни.

1. Анатомо-фізіологічні основи сексуальності.
2. Складові сімейно-сексуальної гармонії та дисгармонії.
3. Сексуально-еротична адаптація статей.
4. Сексуальні девіації. Судова сексологія.
5. Загальна сексопатологія.
6. Основні прояви сексуальних розладів жінок.
7. Основні прояви сексуальних розладів чоловіків.
8. Чоловіча неплідність. Планування сім'ї

Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

Система поточного та підсумкового контролю

Оцінювання за модуль є рейтинговим та визначається як сума оцінок поточної навчальної діяльності (у балах), що виставляється при оцінюванні знань студента відповідно до переліку питань, визначеного програмою курсу.

Поточний контроль здійснюється на кожному практичному занятті відповідно конкретним цілям з кожної теми. При оцінюванні навчальної діяльності студентів надається перевага стандартизованим методам контролю: тестуванню, структурованим письмовим роботам, структурованому за процедурою контролю практичних навичок в умовах, що наближені до реальних.

Форми поточного контролю:

– теоретичних знань – тестові завдання з множинним вибором відповіді та ті, що передбачають визначення правильної послідовності дій, ситуаційні задачі, індивідуальне усне опитування на практичних заняттях, співбесіда;

– практичних навичок і вмінь – контроль практичних дій з хворими.

Оцінка успішності кожного здобувача освіти на кожному занятті проводиться за чотирибальною (традиційною) шкалою з урахуванням стандартизованих, узагальнених критеріїв оцінювання знань здобувачів вищої освіти. Конвертація поточної оцінки, виставленої за традиційною 4-бальною шкалою, в багатобальну на кожному занятті не проводиться. Оцінка успішності є інтегрованою (оцінюються всі види роботи здобувача

вищої освіти, як при підготовці до заняття, так і під час заняття) за критеріями, які доводяться до відома здобувачів вищої освіти на початку вивчення відповідної дисципліни.

Критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти на кафедрі:

Таблиця. Стандартизовані узагальнені критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти в УМСА

За 4-бальною шкалою	Оцінка в ЕКТС	Критерії оцінювання
5 (відмінно)	A	Здобувач освіти виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили, володіє не менш ніж 90% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю.
4 (добре)	B	Здобувач освіти вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартизованих ситуаціях, самостійно виправляє помилки, кількість яких незначна, володіє не менш ніж 85% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю.
	C	Здобувач освіти вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом науково-педагогічного працівника, в цілому самостійно застосовувати її на практиці, контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок, володіє не менш ніж 75% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю.
3 (задовільно)	D	Здобувач освіти відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень з допомогою науково-педагогічного працівника може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих, володіє не менш ніж 65% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю.
	E	Здобувач освіти володіє навчальним матеріалом на рівні вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні. володіє не менш ніж 60% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю.
2 (незадовільно)	FX	Здобувач освіти володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину матеріалу, володіє менш ніж 60% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю.
	F	Здобувач освіти володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, володіє менш ніж 60% знань з теми як під час опитування, та усіх видів контролю

Формою підсумкового контролю з дисципліни є залік. Здобувач вищої освіти отримує залік на останньому занятті з дисципліни за результатами поточного оцінювання. Залік не передбачає ніяких додаткових письмових робіт, опитування, чи тестування на останньому занятті. Залік отримують здобувачі вищої освіти, які набрали необхідну мінімальну кількість балів впродовж поточного контролю (середній бал успішності 3,0 і вище), не мають невідпрацьованих пропусків практичних занять, та виконали всі вимоги з навчальної дисципліни.

Результат навчання оцінюється за двобальною шкалою (зараховано/не зараховано) та багатобальною шкалою. Середня оцінка за поточну діяльність конвертується у бали за 200-бальною шкалою. Максимальна кількість балів, яку може отримати здобувач освіти з дисципліни – 200, мінімальна кількість балів – 122.

За поточний контроль здобувачі вищої освіти отримують бали після їх конвертації з середнього балу успішності згідно таблиці, залік вважається зарахованим. Максимальна кількість балів, що присвоюється здобувачам вищої освіти м при засвоєнні модулю (залікового кредиту) становить 200.

Уніфікована таблиця відповідності балів за поточну успішність балам за ПМК, екзамен та традиційній чотирьохбальній оцінці

Середній бал за поточну успішність (A)	Бали за поточну успішність з модуля (A*24)	Бали за ПМК з модуля (A*16)	Бали за модуль та/або екзамен (A*24 + A*16)	Категорія ЕКТС	За 4-бальною шкалою
1	2	3	4	5	6
2	48	32	80	F FX	2 незадовільно
2,1	50	34	84		
2,15	52	34	86		
2,2	53	35	88		

2,25	54	36	90				
2,3	55	37	92				
2,35	56	38	94				
2,4	58	38	96				
2,45	59	39	98				
2,5	60	40	100				
2,55	61	41	102				
2,6	62	42	104				
2,65	64	42	106				
2,7	65	43	108				
2,75	66	44	110				
2,8	67	45	112				
2,85	68	46	114				
2,9	70	46	116				
2,95	71	47	118				
3	72	50	122			E	3 задовільно
3,05	73	50	123				
3,1	74	50	124				
3,15	76	50	126				
3,2	77	51	128				
3,25	78	52	130	D			
3,3	79	53	132				
3,35	80	54	134				
3,4	82	54	136				
3,45	83	55	138				
3,5	84	56	140	C	4 добре		
3,55	85	57	142				
3,6	86	58	144				
3,65	88	58	146				
3,7	89	59	148				
3,75	90	60	150	C	4 добре		
3,8	91	61	152				
3,85	92	62	154				
3,9	94	62	156				
3,95	95	63	158				
4	96	64	160	B			
4,05	97	65	162				
4,1	98	66	164				
4,15	100	66	166				
4,2	101	67	168				
4,25	102	68	170				
4,3	103	69	172				
4,35	104	70	174				
4,4	106	70	176				
4,45	107	71	178				
4,5	108	72	180	A	5 відмінно		
4,55	109	73	182				
4,6	110	74	184				
4,65	112	74	186				
4,7	113	75	188				

4,75	114	76	190		
4,8	115	77	192		
4,85	116	78	194		
4,9	118	78	196		
4,95	119	79	198		
5	120	80	200		

Методи навчання

Методи навчання спрямовані на вирішення в навчальному процесі освітніх, виховних і розвивальних завдань. Згідно з класифікацією методів навчання за джерелом інформації та формування умінь і навичок, на кафедрі застосовуються такі методи:

- за джерелом передачі та сприйняття інформації – словесні, наочні, практичні;
- за характером пізнавальної діяльності студентів – пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемне викладання, пошуковий, дослідницький;
- залежно від основної дидактичної мети і завдань – методи оволодіння новими знаннями, формування вмінь і навичок, перевірки та оцінювання знань, методи усного викладу знань, умінь і навичок; застосування знань на практиці.

Застосовуються активні методи навчання:

- тематичні дискусії;
- аналіз конкретних ситуацій (кейс-метод);
- проблемний виклад.

Навчання орієнтується на придбання студентами конкретних навичок, знань і умінь, компетенцій, необхідних у майбутній професійній діяльності з дисципліни «Основи сексології та сексопатології».

Методи контролю

На кафедрі застосовуються наступні методи контролю: усний, письмовий, тестовий, графічний, програмований, практична перевірка, методи самоконтролю і самооцінки.

Методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Основи сексології та сексопатології».
2. Плани практичних занять та самостійної роботи студентів.
3. Силабуси з дисципліни.
4. Методичні рекомендації для викладачів до практичних занять.
5. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів під час підготовки до практичного заняття та на занятті.
6. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів над вивченням тем, винесених на самостійне опрацювання.
7. Список рекомендованої літератури.
8. Наочні засоби (навчальні відеофільми, навчальний набір рентгенограм та комп'ютерних томограм згідно тематичних планів).

Рекомендована література

Базова:

1. Клінічна сексологія і андрологія / [І. І. Горпинченко, Л. П. Імшенецька, М. І. Бойко та ін.] ; за ред. О. Ф. Возіанова, І. І. Горпинченко. – Київ : Здоров'я, 1996. – 536 с.
2. Кришталь В. В. Навчально-методичний посібник з основ медичної сексології : для студентів медичних вузів, курсантів післядипломної освіти, магістрів, клінічних ординаторів та лікарів-інтернів медичних спеціальностей / В. В. Кришталь, Є. Г. Сонник ; МОЗ України, Харків. МАПО, Каф. сексології та мед. психології, УМСА, Каф. урології, мед. сексології та дит. хірургії. – Харків ; Полтава, 2002 (Укробліквидав. Полтава). – 224 с.

Допоміжна:

1. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності. - К.: Либідь, 2009. - 403с.
2. Аршава І.Ф., Батраченко І.Г. Психологія сім'ї та сімейна психотерапія - Д.: ДНУ, 2007. - 20 с.
3. Діденко С.В., Козлова О.С. Психологія сексуальності - К.: Академвидав, 2009. – 304 с.
4. Діденко С.В. Психологія сексуальності і сексуальних стосунків: Навч. посібник. - К.:Арістей, 2003. - 321 с.

Інформаційні ресурси

<http://sexology.com.ua/> –Український інститут сексології та андрології
<http://professional-event.com.ua/izdatelstvo/zdorove-muzhchiny> – Здоров'я чоловіка: науково-практичний журнал